

* RECENZE *

Нова праця у ареалогії слов'янських мов

У 2002 році з друку братів Сабовців видавництва філологічного факультету Університету імені Матея Бела в Банській Бистриці вийшла з наукового боку дуже цікава і цінна монографія д-р Наталії Кисельової, кандидата філологічних наук – *Areálové vzájomné vzťahy slovanských jazykov centrálnej zóny*. Ця дослідницька робота була написана на кафедрі слов'янських мов філологічного факультету вищезгаданого університету. Автор монографії відобразила просторову характеристику мовних фактів, які узагальнено представила у вигляді 19-ох ізоглосних карт-схем. В них відзеркалені описи важливіших просторових взаємовідносин діалектної мови і повнота зіставлень її явищ. Дослідження виконано найновішими методами і сучасними мовознавчими прийомами. Воно являє собою важливий внесок у словацько-білоруські мовні взаємозв'язки, бо поширює рамки компаративних словакістичних досліджень і в загальному значно доповнює словацько-інослов'янські мовні взаємини.

З точки зору методології дослідниця монографії правильно підходить до розв'язання одиничних та загальних явищ, торкаючись наявності багатопланових діалектних відповідників, що дозволяє визначити еволюцію даних зв'язків і точніше класифікувати мовні факти з точки зору їх приналежності до окремої зони, території та мови. Тут можна повністю погодитися з автором монографії, що не можна ізольовано вивчати проблему прабатьківщини слов'ян і їх мову від слов'янського етногенезу а, навпаки, слід загально займатись усім сучасним комплексом питань лінгвістичного етногенезу слов'ян.

Комплексний підхід дослідниці монографії до даного питання сприяв створенню нового бачення сучасного стану ареальних відносин мов центральної зони сучасної Славії.

Автор монографії *Ареальні взаємозв'язки слов'янських мов центральної зони* виявила велику кількість ізоглос на різних мовних рівнях – фонетичному, лексичному і морфологічному. Вона спрямовує увагу на типові мовні явища, як-от: дорзально-палатальна вимова інфінітивної форми дієслів, у яких *t', d' > č', dz' > c, dž*, що властиво, крім польських, також білоруським та східнославацьким говорам, виключно невеликої частини українських говорів Східної Словаччини. Це явище вважає польським запозиченням, яке на думку О. Шахматова поширилось із заходу на схід, що знову таки підтверджує його ляське походження.

Цікаві мовні факти дослідниця виявила у вивченні питання диспалаталізації *e > o, *e > a, що є передусім особливістю західнослов'янської фонетичної системи. Диспалаталізація як одна із найдавніших фонетичних змін польської мови виразно розмежовує західнослов'янські мови на лехітську (польську) і словацько-чеську гру-

пи. Це явище автор монографії відносить до центральнослов'янських інновацій пізнього праслов'янського періоду, які з'єднують досліджувані території.

Важливі спостереження автор наводить також стосовно вимови спільнослов'янського вибухового "g" (r) як фрикативного "r", що вважається однією із типових рис діалектних особливостей даної східнослов'янської єдності. Спираючись на гіпотези визначних вчених слов'янської лінгвістичної науки (М. Трубецького, О. Шахматова, О. Ісаченка, З. Штібера, Л. Новака, Г. Шевельова, Ф. Філіна), дослідниця робить правильний висновок стосовно цього явища і визначає ареал поширення зміни $g > r > h$ як центральнослов'янський, що охоплює не лише західнослов'янську групу мов (словацьку, чеську, верхньолужицьку), але і східнослов'янську (українську, білоруську і південноросійські діалекти), а також південнослов'янську групу мов (деякі словінські і чакавські діалекти). Це питання дослідниця настільки переконливо обгрунтувала, що без вагання віднесла його не лише до центральнослов'янських, але навіть до центральнопраслов'янських явищ.

На увагу заслуговує питання дифтонгів, які із всіх літературних слов'янських мов засвідчує лише словацька мова. В білоруській мові це давнє явище збереглося тільки в діалектах і виявляло маловажний вплив на північноукраїнські (поліські) говори. Явище дифтонгізації утворює два основні комплекси: білорусько-поліський і моравсько-словацько-польський. Використані дослідницею лінгвогеографічні та лексикографічні джерела свідчать про центральнослов'янський архаїзм праслов'янського періоду, який об'єднав західно- і східнослов'янські території.

В монографії наведені також цікаві спостереження стосовно інших фонетичних явищ на користь типологічної подібності білоруських і словацьких говорів та їх давнього територіального сусідства.

Цікавий і цінний матеріал представлений у розділі *Лексика і лексична семантика*. Співставлювані й аналізовані мовні одиниці утворюють значну кількість лексичних центральнослов'янських паралелей, з яких автор виділила значне число ареалів мовного членування центральної зони Славії. До них належать:

1. Словацько-східнослов'янські паралелі – східна окраїна центральної зони:

а) словацько-білорусько-українські: *kolešňa* – *калешня* – *колешня*, *šora* – *шопа* – *шопа*, *otočky* – *аточыны* – *оточины* та ін.;

б) словацько-білорусько-українсько-російські паралелі: *vrch* – *вышкі* – *вышки* – *верх*, *вышки*;

в) словацько-білорусько-російські паралелі: *kosienka* – *кошанка* – *кошёнка*.

2. Західнослов'янсько-східнослов'янські паралелі, ареали яких охоплюють центр центральнослов'янської зони і поширюються від нього на північ, північний захід і північний схід:

а) словацько-польсько-білоруські паралелі: *(s)kridelká* – *skrzydzietki* – *скрыдзелкі*;

б) словацько-чесько-білоруські паралелі: *babizňa*, *babizeň* – *babizna* – *бабізна*; *paša* – *раша* – *паша*;

в) словацько-українсько-білоруські паралелі: *naizba* – *на хамі* – *на хаце* тощо;

г) словацько-чесько-польсько-білорусько-українські паралелі: *goriucha* – *горича* – *горича* – *рапуха* – *ропуха*; *bocian*, *bocan* – *босай* – *bocian* – *бацян*, *буцян* – *ботян* та ін.;

д) словацько-чесько-лужицько-польсько-білорусько-українські паралелі: *vevierka – vevěrka – wjewjerka – wiewiórka – wawěrka – wivírka* тощо.

Найбільшу кількість паралелей дослідниця виявила в галузі лексики, переважне число яких охоплює весь слов'янський континуум.

Певну частину лексики автор монографії як паралелі не наводить, вважає їх давніми запозиченнями (*шопа, кошара, повала* тощо) і відносить їх до категорії карпатизмів.

Особливо цікавим розділом монографії виявилася *морфологія*. В ньому автор засереджує свою увагу на тих явищах, які найбільш типові для кожної з досліджуваних нею мов, як-от: місцевий відмінок множини іменників із закінченням *-ox (-ěx)*; давальний відмінок множини іменників із закінченням на *-om (-ěm)*; давальний відмінок іменників чоловічого і жіночого роду із закінченням *-oi, -ei* на місці давнього *-ovi*. Ці типи відмінкових закінчень спеціально в наукових славістичних роботах не вивчалися, але в деяких дослідженнях вони згадуються.

Праця Наталії Кисельової написана на основі великого і ґрунтовного наукового апарату – монографічного, полірівневого і монорівневого лінгвогеографічного та лексикографічного. Вона становить серйозний науковий вклад у славістичне дослідження словацько-білоруських мовних ареалів центральної зони Славії. Монографія послужить дослідникам як джерело, з якого можна завжди почерпнути актуальні, свіжі і переконливі мовні факти і засвоїти методику їх опрацювання.

Зузана Ганудель

Hodnoty a hodnocení znovu v kurzu

Literatura w kręgu wartości. Materiały z VI sesji z cyklu „Świat jeden, ale nie jednolity“. Bydgoszcz 21-23 października 2002 roku. Pod redakcją i ze wstępem Lidii Wiśniewskiej. Bydgoszcz 2003.

Zdá se, že Bydgoszcz se zásluhou několika agilních postav, mezi nimiž klíčové místo zaujímá Lidia Wiśniewska, dostává do středu pozornosti tzv. nové literární vědy. Impozantní, také tiskařsky dobře provedená série, jejíž jednotlivé svazky nesou názvy (česky) *Svět je jen jeden, ale nikoli jednolité, Ženy v literatuře, Člověk na cestě* (2 svazky) aj. dokládají, že se tamní literární věda, sousměďující kolem sebe na konferencích či sympoziích kruh podobně smýšlejících či uvažujících o literatuře i o světě, stává centrem pozornosti – zatím spíše jen v Polsku, ale již nahlíží i dál. V přítomném, tj. zatím nejnovějším svazku, uvedeném editorkou, najdeme jména lidí ze známých a slavných univerzit, ale také z obořově méně známých (Gdaňsk, Białystok, Katowice, Rzeszów, Poznań, sám Bydgoszcz, Ślupsk, Warszawa, Kraków, Olsztyn, Zielona Góra) – z cizích jen Berlín (Judith Artl).

Tematika je ovšem atraktivní a přináší plody, neboť se pohybuje v řečišti spíše ideově tematickém; chápe literaturu jako pramen informací o stavu člověka a světa a o pozici člověka jako hledače a tvůrce hodnot, tedy ocenění, k nimž dochází a jež pak sankcionuje individuálně, skupinově či společensky.